

Milada K. Nedvěďová:

Jazyková situace u Slovanů v Habsburské monarchii v 19. století

Oponent: Doc. Dr. Jasna Honzak Jahič

Disertacijsko delo Milade K. Nedvěďové Jazyková situace u Slovanů v Habsburské monarchii v 19. století ima - kot že napoveduje naslov - tematsko izredno velik obseg, saj preučuje: a) razvoj in kodifikacijo slovanskih jezikov, češkega, slovaškega in južnoslovanskih, b) jezikovno situacijo Slovanov, ki so spadali v skupni državni okvir, Avstro-Ogrsko, z izjemo teritorialno obrobni Poljakov, Ukrajincev in Rusinov, c) zgodovinske in kulturne pogoje za njihovo narodno in kulturno emancipacijo v 19. stoletju. Jezikovno in zunajjezikovno gradivo preučevanih tematskih področij so prevodi Biblije v narodne jezike, leksikografska dela in gramatike, cirilmetodijska tradicija, ortografske reforme, vpliv neslovanskih kulturnih in univerzitetnih središč na duhovni razvoj Slovanov. S terezijanskimi in jožefinskimi reformami, naj izpostavim splošno šolsko obveznost, 1774, nevoljniški patent, 1775 in tolerančni patent, 1781, je Avstro-Ogrska organizirana gospodarsko utilitarna centralistična država z enotnim osnovnim, srednjim in visokim šolskim in izobraževalnim sistemom za vse svoje državljane, in prav rast njihove izobraževalne ravni je, kot je naglasila avtorica, tudi glavni povzročitelj njenega zloma. Nastajale so kulturne, izobraževalne in znanstvene ustanove (gl. samostojno poglavje Pomen slovanskih matic za jezikovno in kulturno emancipacijo, 129-135), slovanski izobraženci so sodelovali v skupnih kulturnih in političnih programih, ki so se lahko odvijali tudi v novih organizacijskih okvirih (tabori); oblikovala so se in širila prerodna in buditeljska društva (npr. čitalnice). Vse to je omogočalo, podpiralo in ustvarjalo narodno in jezikovno emancipacijo Slovanov ter vplivalo na uresničevanje kodifikacije narodnih jezikov in njihovo kultiviranje.

Disertacijsko delo je avtorica začela s Predgovorom (10-11) in Uvodom (12-16), v katerem je izpostavila cilje svoje raziskave: „Práce se snaží vysledovat, jak se jednotlivá národní společenství, která po staletí neměla možnost vybudovat vlastní stát, či svou státní samostatnost ztratila, a která jsou ve společném státě vystavena totožným nebo podobným politickým a kulturním procesům, zapojují během 19. století do celoevropského procesu

národní emancipace na principu jazykové identifikace.“ V Uvodu je tudi podana delovna metoda, to sta dve, komparacija in sinteza, ki sta izbrani na osnovi stališča, da je zbir različnih narodnih modelov emancipacijskih teženj v določenem prostoru in času mogoče primerjati in sintetizirati. Prvi del disertacije zajema Jezikovno situacijo do 19. stoletja (18-69), drugi, jedrni del, Jezikovna situacija skozi 19. stoletje (78-148), a zaključuje jo Literatura (149-160) in tretji del, Priloge (162-175), ki vsebujejo kronološki pregled slovarjev in slovníc preučevanih slovanskih jezikov ter del in aktivnosti, ki so vodila k ustaljevanju grafij.

Prvi del disertacije je vključen zato, ker so imeli Slovani svoj specifični politični in kulturni razvoj in prav zato tudi različne izkušnje z (lastno, tujo) državnostjo; poznavanje samosvojega zgodovinskega spomina je, kot je dobro naglasila avtorica, nujno za razumevanje emancipacijskih procesov v 19. stoletju. Poglavlje Zgodovinski razvoj do 19. stoletja (18-34) zato podaja številne kronološke zgodovinske fakte; izbrani so taki, ki jih avtorica na podlagi strokovne literature in izkušenj pojmuje kot relevantne za zgodovinski razvoj posamezne narodne skupnosti. Del navedenega poglavja je tudi kratek opis zgodovinskega razvoja na slovenskem ozemlju (26-27). Navedeni podatki so točni in verodostojni, nekateri bi potrebovali poglobljenejši avtoričin komentar. Pri navedbi nemške kolonizacije in njeni oznaki (je od 9. stoletja potiskala Slovence na jug) pogrešam podatek, da je bil nemški pritisk v 10. In 11. stoletju na etničnem, družbenem, gospodarskem in kulturnem področju tako močan, da se je slovensko prvotno etnično ozemlje zmanjšalo za celi dve tretini. V času med 11. In 14. stoletjem, so se oblikovale slovenske zgodovinske dežele (Štajerska, Kranjska, Koroška), prav tako pa so z razvojem obrti in trgovine nastajala tudi mesta (Ptuj, Kranj, Celje, Beljak, Ljubljana, Slovenj Gradec) in se je oblikoval tretji stan – meščanstvo; prvotno je bilo po etnični pripadnosti slovensko, šele pozneje (privabljeno zaradi uspešnega razvoja mest in ugodne geografske lege) nemško. V sicer verodostojni oznaki kulturnega doprinosa reformacije bi bilo lahko tudi navedeno prizadevanje slovenskih protestantov (Primož Trubar) za slovensko šolo: mora biti elementarna, namenjena vsakomur, tj. ne glede na spol in socialno poreklo šoloobveznega otroka, in mora uporabljati materinščino kot učni jezik (kar je Trubar koncipiral v svojem delu Cerkovna ordninga, 1564, organiziral pa v vseh večjih slovenskih krajih). Dejstvo, da sta bili prvi slovenski knjigi katekizem in abecednik, kaže na ideološko usmerjenost slovenske reformacije in je hkrati simbolično za tematsko razčlenjenost slovenskega slovstva v tem obdobju. Značilnost prvega

dela disertacije je sicer veliko dobro izbranih podatkov; dajejo možnost za poglobljeno, na poznavanju gradiva slonečo analizo, kar je avtorici zlasti uspelo v izvirnem poglavju Duhovni razvoj posameznih narodnih skupnosti (35-42). Stališče, da ni dovolj, da ne zadostuje samo aktualna situacija določenega naroda za njegov narodni ponos, občutek pripadnosti svoji narodni skupnosti in kolektivna, državotvorna zavest, ampak tudi nepretrgana zveza s radicijo, je podprto z dejstvom, da je cirilmetodijska tradicija v drugi polovici 19. stoletja pomembno podprla narodno emancipacijo Slovanov.

Drugi del disertacije predstavlja tematsko in formalno jedro (78-149), napovedan že v naslovu disertacije. Poglavja (6) so posvečena preučevanju jezikovne situacije pri posameznih slovanskih narodih (85-111). Izpostavila bi sistematično, pregledno, z relevantnimi podatki podprto predstavitev Slovenske jezikovne situacije skozi 19. stoletje (94-98). V obdobju normiranja enotnega slovenskega knjižnega jezika (do leta 1848) (str. 94-95) ima na začetku 19. stoletja vseslovenski integracijski pomen zlasti nemško pisana slovnica J. Kopitarja (1808/1809) že z deklarativnim naslovom (sl.: Slovnica slovanskega jezika na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem) in glasoslovno strukturo slovenščine (kjer je Kopitar odličen nadaljevalec glasoslovnega opisa M. Pohlina, 1768), manj pa v opisu morfološke ravnine, kjer je njeno vseslovenskost preprečevalo pomanjkanje ustreznega jezikovnega gradiva, saj sta slovnici Franca Metelka (1825) in Petra Danjka (1824) z opisom dolenjščine in štajersščine izšli kasneje. Avtorica bi ob Kopitarjevi slovnici lahko izpostavila tudi slovnico Valentina Vodnika (Pismenost ali gramatika za perve šole, 1811), ki je prva slovenska slovnica v slovenskem jeziku s poskusom ustvariti slovensko gramatično terminologijo in znanstvenim spoznanjem, odkritjem tonemskega naglása v slovenščini. V 70. in 80. letih 19. stol. (str. 97-98) je avtorica med karakteristikami tega obdobja dobro izpostavila tudi dopolnjevanje slovenske leksike z arhaizmi in slavizmi. Slavizacija slovenščine je star proces, začel že v začetkih slovenskega knjižnega jezika (Sebastjan Krelj) in se bolj in manj intenzivno (odvisno od družbenih, civilizacijskih in kulturnih okoliščin) nadaljuje skozi ves razvoj slovenskega jezika. Lep delež pri prevzemanju pripada češčini (npr. *vlak, stroj, tovarna, urad, uradnik, ustava, vojak, pivo, seznam, znamka, poved*). V svoje slovarje so češke besede uvajali slovaropisci od Hieronima Megiserja (1592, 1603), Marka Pohlina (1781), Valentina Vodnika (1813), Antona Murka (1833), Antona Janežiča (1851), Mateja Cigaleta (1860) do

Maksa PLeteršnika (1894, 1895; gl. Anton Breznik: Iz zgodovine novejših slovenskih slovarjev, 1938).

Doktorsko delo Jezikovna situacija pri Slovanih v Habsburški monarhiji v 19. stoletju s svojo obsežno tematsko osnovo dobro izkazuje tako aktualno arealno pojmovanje lingvistike kot tudi tradicionalno težnjo praške slavistike po preučevanju posameznih slovanskih jezikov v slovanskem kontekstu.

Predloženo disertacijsko delo si popolnoma zasluži pozitivno oceno in priporočilo za njegov uspešen zagovor.

Praga, 14. 9. 2011

Doc. Dr. Jasna Honzak-Jahič